

Radu J. Bogdan

DISCURS DE ACCEPTARE A TITLULUI DE DOCTOR
HONORIS CAUSA AL UNIVERSITATII BUCURESTI,
26 MAI 2004

Incep prin a multumi Facultatii de Filosofie, decanului ei, Profesorul Mircea Dumitru, tuturor prietenilor si colegilor din facultate, precum si senatului Universitatii si dlui Rector, Profesorul Mihailescu, pentru onoare acordarii acestui doctorat. Multumesc inca o data, cu toata caldura, profesorului si bunului meu prieten, Mircea Dumitru, pentru acest laudatio, care ma emotioneaza si pe care nu stiu daca il merit. Noroc ca nu eu decid daca da sau nu.

Sunt adinc miscat de aceasta onoare nu numai pentru ca imi este acordata de facultatea si universitatea in care am inceput studiile filosofice. Sunt miscat deasemenea de pretuirea aratata de o mica dar remarcabila echipa de filosofi la care tin enorm si de care ma leaga nu numai o indelungata si statornica prietenie si camaraderie profesionala, asociate de calde amintiri si anuale reintilniri, dar si, dupa 1990, o viguroasa si intensa coparticipare la reinnoirea filosofiei in Romania.

Ceea ce va propun, in cele ce urmeaza, este o scurta retrospectiva intelectuala organizata in jurul unei anecdote personale, careia ii dau multiple intelesuri ce aproximeaza contururile traseului meu profesional. Aflind ca vreau sa studiez filosofia, tatal meu mi-a zis: "Ce nevoie ai tu de facultate de filosofie, ca esti deja filosof. Invata si tu o meserie ca lumea si fa filosofie de weekend cit vrei." Multe intelesuri se ascund in acest sfat practic si intelept, nu toate anticipate de bunul meu tata si, bineinteles, nici de mine. Sunt intelesuri care s-au desprins incet si treptat, precum foile unei cepe supervoluminoase. Voi lua aceste intelesuri ca repere pentru ceea ce urmeaza.

Primul inteles era evident. Suntem in anii '60, filosofia oficiala este esentialmente propaganda marxista de partid -- o infundatura spirituala pentru un tinar cu ceva cap si mai ales hutzpa sau hubris sau independenta intelectuala. Era un adevar pe care l-am inteles imediat. Puteai face filosofie autentica numai acasa, de weekend; restul saptaminii era, in cea mai mare masura, o pierdere de vreme. Drept care am evitat cit am putut majoritatea cursurilor din facultate, exceptind logica, filosofia stiintei, teoria cunoasterii si ceva istorie a filosofiei. Nu eram, fireste, nici primul nici singurul care evita ideologia si mergea spre domeniile mai tehnice ale filosofiei. Cei mai multi dintre dascalii, oficiali sau personali, de care m-am

legat in acei ani si care mi-au devenit apoi prieteni foarte dragi au urmat aceeasi cale, intr-un fel sau altul. Ma gindesc la Sorel Vieru, Henri Wald, Mircea Flonta, Ilie Parvu, Constantin Grecu, si mai la distanta Vasile Tonoiu, Dragan Stoianovici sau Petre Bieltz. Foarte putini dintre dascalii mei, precum Ion Ianosi in estetica, reuseau sa mentina o probitate intelectuala in celelate domenii, adinc macinate de propaganda si gindire putina.

Logica, filosofia stiintei si teoria cunoasterii erau singurele domenii filosofice in care puteai sa faci ceva mai original si mai in libertate, fara obisnuitele platitudini, citate si plecaciuni mentale. Nu intimplator, multi dintre cei mai talentati filosofi ai perioadei au mers spre aceste domenii si nu intimplator, dupa decembrie 1989, ei si elevii lor au contribuit cel mai decisiv si creativ la reinnoirea filosofiei romanesti, cel putin la facultatea din Bucuresti.

Un al doilea inteles al povetei paterne urma aproape logic. Intrucit facultatea imi stimula si educa nu mai mult decit, sa zicem, 10% din creier, restul il incropeam de unul singur -- din nou in weekend. Numai ca weekend-ul, astfel inteles, imi ocupa mai toata saptamina, intrucit imi petreceam ceea mai mare parte a timpului in biblioteca (sublim numita) de "carti rare." Ultimul an de facultate, insa, mi-a adus o mare si placuta surpriza in persoana

unui nou dascal, devenit prieten foarte apropiat, care leaga ca o punte acel ultim an de revenirea mea in facultate doua decenii mai tirziu. Este vorba de profesorul Mircea Flonta. Venit in facultate cind imi incepeam lucrarea de diploma si preluind conducerea ei, Mircea Flonta mi-a oferit ceva inedit: o minte curioasa, deschisa, moderna, occidentala, intrupata intr-o persoana simpatica, serioasa, de o recunoscuta probitate morala si intelectuala. Aceleasi calitati le-a oferit urmatoarelor generatii de tineri filosofi. Asa se face ca, doua decenii mai tirziu, Mircea Flonta este spiritul si animatorul a tot ce este mai bun si valoros in noua facultate de filosofie din Bucuresti. As fi revenit oricum in tara sa pun umarul la reinoirea filosofiei romanesti si demararea unor noi trasee, precum stiintele cognitive, dar prezenta si travaliul lui Mircea Flonta si al pepinierii lui au facut aceasta revenire mult mai fericita si productiva.

De un al treilea inteles, continut cu totul intimplator in sfatul tatalui meu, mi-am dat seama mult mai tirziu. E un inteles care anticipa practica mea filosofica. As rezuma spiritul acestei practici in felul urmatoar: filosofice sunt problemele care ma intereseaza, mai ales in domeniile mintii si cunoasterii; dar uneltele cu care incerc sa rezolv problemele le adun de unde pot, din domenii variate, multe fara legatura directa cu filosofia. Acest pragmatism si eclecticism al uneltelor si deschiderea

intelectuala pe care o implica sunt de altfel caracteristice spiritului filosofiei mintii si al noilor stiinte cognitive, care constituie principala mea rezidenta intelectuala. Mintea omeneasca este atat de complexa si misterioasa incit, obiectiv, numai o coalitie de discipline si metode -- de la filosofie, psihologie si lingvistica la informatica, biologie evolutionista si neurostiinte -- poate da speranta unor progrese perceptibile.

Deprinderea si lucrul cu uneltele empirice si stiintifice imi ia mult timp si energie, asa ca foarte des, filosofiei propriu-zise ii ramine doar weekend-ul, cind incerc sa trag invataminte filosofice din ce am adunat aiurea in cursul saptaminii. Din nou, filosofie de weekend, asa cum zicea taica-meu.

Ajuns la aceasta marturisire, ma astept bineinteles la urmatoarea intrebare: ce este filosofic in toata aceasta maniera de lucru? Pe langa temele filosofice legate de mintea omeneasca, si care, trebuie spus, sunt din ce in ce mai absorbite de stiintele cognitive, ce mi se pare eminentemente si indestructibil filosofic in ceea ce fac sunt doua dimensiuni

- prima este interogatia radicala, prin care inteleg impulsul de impinge intrebarile si deci cercetarea cit se poate de departe sau adinc, dincolo de intuitii,

introspectii, referiri la conceptii filosofice anterioare, sau obisnuitele jocuri de ping-pong filosofic cu exemple si contraexemple

- a doua dimensiune este sinteza sistematica, prin care inteleg efortul de a integra si cladi puncti intre variate domenii si rezultate si a realiza astfel o viziune inchegata, desi inevitabil provizorie.

Ambele dimensiuni -- interogatia radicala si mai ales sinteza sistematica -- nu sunt foarte caracteristice stiintei in general si nici stiintelor cognitive in particular, din motive obiective de fragmentare atat in educatie cit si in practica normala de cercetare. Din nefericire, aceste dimensiuni nu mai sunt foarte caracteristice nici filosofiei contemporane, mai ales analitice. Privind situatia istoric, ma simt mai aproape de filosofii din vechime, mai ales perioada filosofico-stiintifica de dupa renastere, in care un Descartes sau Locke sau Hume atacau probleme filosofice ale mintii cu toata instrumentatia intelectuala disponibila, fara sa distinga intre ce este analitic sau sintetic, empiric sau teoretic, descriptiv sau normativ. Paradoxal, ca cercetator interdisciplinar al mintii, ma simt acum mai putin aproape de spiritul metodologic creat sub influenta lui Frege, Husserl, Russell sau Wittgenstein, desi ei sunt cei care au pus bazele sanatoase si rationale ale filosofiei analitice, si desi lor le datorez cel mai mult

inițierea mea în filosofie și respectul pentru această disciplină.

Citeva exemple ilustrează cele două dimensiuni filosofice ale demersului meu interdisciplinar -- interogația radicală și sinteza sistematică -- și permit în același timp o rapidă trecere în revistă a câtorva etape majore în parcursul meu intelectual mai recent. În urma cu vreo 15 ani interesul meu filosofic s-a îndreptat spre psihologia naivă sau a simțului comun, ca sursă naturală și spontană a conceptelor pe care toți le avem despre mintea omenească sau animală, precum percepție, gândire, dorință, intenție, ș.a.m.d. Țin minte că atît colegii americani cît și românii se întrebau, nedumeriți, cum se poate ca un alergic la hoi polloi, cum trebuie să recunoască că sunt, să se intereseze tocmai de psihologia lor curată naivă. Interesul meu părea cu atît mai bizar cît cît credeam și afirmam explicit că dezbaterile acelei perioade, care vizau validitatea psihologiei naive și implicațiile ei pentru metafizica minții și relația cu științele cognitive, mi se pareau superficiale și neconcludente.

Intuiam, deși fără multe probe și argumente pe atunci, că psihologia naivă ar deține o cheie importantă, dacă nu chiar cheia, cu care putem începe să patrundem citeva din misterele minții umane. Pentru a ajunge la această cheie, singura soluție onestă și rațională mi se părea a fi explorarea radicală și comprehensivă a

fenomenului. Intrebarile initiale -- cum conceptualizam mintea si de ce -- erau filosofice dar raspunsurile, inevitabil, depaseau cu mult granitele filosofiei, inclusiv ale filosofiei mintii. Pentru a raspunde la aceste intrebari trebuiau puse alte intrebari, mai radicale, despre radacinile istorice si ontogenetice ale psihologiei naive -- de unde vine aceasta psihologie si ce functii are sau, altfel spus, de ce a fost selectionata in evolutie ca o competenta mentala? Raspunsurile le-am adunat intr-o carte interdisciplinara si intermitent filosofica, numita **INTERPRETAREA MINTILOR**.

Reflectind stadiul cercetarilor din ultimele doua decenii, principalele concluzii ale acestei carti sunt ca psihologia naiva este instrumentul mental care, in lumea primata, face posibila interactiunea sociala, comunicarea, manipularea altora, invatarea. Acestea sunt cauzele evolutiei psihologiei naive si deci functiile ei fundamentale. Masura in care psihologia naiva conceptualizeaza si intelege mintea umana este dictata de aceste functii utilitare. Deficite de psihologie naiva, precum autismul, rezulta in deficite evidente de socializare, comunicare si invatare. Psihologia naiva are o baza genetica robusta, ia initial forma unor mecanisme specializate, si se dezvolta la copii intr-o secventa bine gradata -- pe scurt, e un universal inascut.

Aceste rezultate impun urmatorul silogism: speciile cele inzestrate mental -- delfinii, maimutele, oamenii -- sunt si speciile cele mai sociopolitice si comunicative; cum ziceam, psihologia naiva este principalul instrument mental care inlesneste socializarea si comunicarea in aceste specii; deci apare firesc intrebarea daca nu cumva psihologia naiva, in indeplinirea functiilor sale evolutive, contribuie substantial daca nu decisiv la configurarea mintii primate si mai ales umane. Acest silogism este tema cartii urmatoare, MINDING MINDS, al carei titlu, deliberat ambiguu in engleza, sugereaza ca mintile devin si mai minti sau mai mintoase intrucit se preocupa sau sunt interesate de alte minti; cu alte cuvinte, psihologul naiv al altor minti isi minuitieste (sau sporeste) propria minte.

Acest rol constructiv al psihologiei naive se manifesta in citeva ipostaze: ea fie stimuleaza dezvoltarea unor facultati mentale, precum memoria sau imaginatia, fie reconfigureaza dezvoltarea altora, precum constiinta, controlul de sine, si introspectia, fie -- cel mai important - - creaza noi facultati mentale, precum comunicarea prin intelesuri social impartasite, care la rindul ei sta la baza invatarii cuvintelor, dupa cum creaza gindirea reflexiva, care este capacitatea de a forma ginduri despre ginduri. Acest ultim rol al psihologiei naive, de designer al mintii omenesti, constituie subiectul principal al cartii de care vorbeam, MINDING MINDS.

Ajuns la acest punct in reflectiile mele, sunt izbit de un alt silogism: potrivit primei carti de care aminteam, psihologia naiva este principala fereastră catre mintea umana; potrivit celei de a doua carti, psihologia naiva este implicata masiv in constructia mintii umane; deci apare firesc intrebarea daca nu cumva, indeplinind aceste functii, psihologia naiva configureaza nu numai imaginea sau teoria spontana a proprii noastre mentatii dar chiar accesul la propriile stari si atitudini mentale. Acest silogism constituie tema proiectului in care sunt ambalat acum si care, trebuie sa recunosc, imi da multe dureri de cap. Parti din acest proiect le voi schita la colocviul international din weekend-ul ce vine si in doua prelegeri in iunie la facultate.

Intrebarile de plecare sunt din nou filosofice: ce este cunoasterea de sine; ce este constiinta de sine; in ce consta intelegerea propriilor noastre minti in termeni de dorinte, convingeri, intentii; de unde vine autoritatea si poate infailibilitatea epistemica asupra propriilor noastre activitati, stari si continuturi mentale? Astea sunt intrebarile, etern filosofice. Cautarea raspunsurilor, din nou, ma indreapta spre meleaguri empirice si stiintifice. Astfel, presupun ca originea psihologica a sinelui ar putea fi gasita in mecanisme primitive de auto control, precum feedback si feedforward, si de reversibilitate a schemelor

sensorimotrice; sau banuiesc ca facultatea de a ne constientiza si introspecta gindurile, care apare destul de tirziu in copilarie, s-ar putea deasemenea sa isi aiba originea nu numai in psihologia naiva dar si in mecanisme de control intramental ce intra in actiune dupa o revolutie cerebrala de proportii, dupa virsta de 5 ani, legata de expansiunea cortexului prefrontal. Psihologie, cibernetica, neurofiziologie -- iata domeniile in care cred ca trebuie mers pentru a raspunde sistematic si plauzibil la intrebarile filosofice initiale. Fiind vorba de "work in progress", nu voi spune mai mult deocamdata.

Pentru a completa aceasta trecere in revista centrata pe psihologia naiva, as vrea sa inchei cu o idee speculativa care ma bintuie de mai multa vreme, pe care am schitat-o ici si colo, chiar si in prelegeri recente aici la facultate, si care, cindva, ar putea deveni parte a unui proiect mai de amploare. Este o idee care leaga soarta evolutiva a intelectului uman de psihologia naiva. Intrebarile care au generat aceasta idee speculativa sunt: de cind, de unde, din ce surse, si de ce intelectul uman? Prin intelect inteleg o suma de facultati mentale avansate, precum constiinta de sine, gindirea critica si reflexiva, imaginatia abstracta si contrafactuala, controlul de sine, si altele de acelasi gen. Ideea larg impartasita de secole este ca intelectul este o incununare treptata si fireasca a altor dezvoltari mentale, precum gindirea,

imaginatia, constiinta si limbajul. Privita evolutiv, aceasta idee implica ca intelectul a fost selectionat probabil natural tocmai pentru capacitatile sale creative, manifestate in tehnologie, arta, religie, si stiinta. Posibil dar, banuiesc, nu foarte probabil, nici foarte plauzibil. Problema cu care este confruntata aceasta conceptie majoritara si aparent fireasca priveste evolutia mintii umane atat in timp cit si in functii.

Problema temporala este urmatoarea: specia noastra pare sa manifeste forme de gindire, limbaj, imaginatie si constiinta de cel putin o suta daca nu doua sute de mii de ani, iar unele estimari merg pina la un milion de ani in urma sau chiar mai devreme, in vreme ce manifestarile tangibile ale intelectului -- in tehnologie, arta, religie si alte ritualuri simbolice -- nu depasesc 40.000 de ani, cel mult 70.000 de ani. Oricum privita, diferenta e enorma. Stilpii traditionali ai intelectului nu sunt suficienti sa creeze si sustina edificiul.

Problema functiilor e mai complicata dar speculatia mea, in doua parti, este urmatoarea:

Partea intia afirma ca intelectul uman e o colectie de competente care pina la un punct par sa fi evoluat independent, sub presiuni specifice si locale, fara o legatura directa cu produsul final. De exemplu, limbajul si

poate chiar si gramatica ar fi evoluat initial pentru a servi comunicarea, inainte de a fi absorbite de gindire; imaginatia ar fi evoluat initial in copilarie pentru a asimila si stapini escaladarea accelerata a inovatiilor socioculturale din lumea adulta, inainte de a deveni un motor al gindirii umane; s.a.m.d. Aceasta evolutie initiala, cu functii specifice si locale, ar putea acoperi perioada de la aparitia omului modern, un milion sau doua de ani in urma, pina acum 40.000 pina la 70.000 ani, cind are loc o dramatica revolutie mentala care schimba traiectoria ontogenetica a acestor competente si creaza premisele asamblarii si integrarii lor in intelectului uman

Aici intervine partea a doua a speculatiei mele. Factorul evolutiv principal care ar fi putut revolutiona ontogeneza mintii umane in directia unui intelect este aparitia unei psihologii naive radical diferita de cea anterioara, atat umana cit si primata -- o psihologie intersubiectiva bazata initial pe un contact emotional intre parinti si copii, manifestat in expresie faciala, privire, imitatie, etc., un contact care modifica dramatic la copii comunicarea, invatarea limbajului si asimilarea culturii adulte. Aceste modificari, la rindul lor, genereaza o cascada de noi dezvoltari si achizitii mentale care duc, dupa virsta de 5 ani, la o reconfigurare masiva a creierului, mai ales in cortexul prefrontal care este platforma intelectului. Speculatia mea este ca sursa

acestei cascade de evenimente ontogenetice, si anume o psihologie naiva intersubiectiva, poate sa fi aparut acum 40.000 pina la 70.000 ani in urma ca rezultat probabil al unei selectii sexuale mutuale a unor noi forme de crestere a copiilor (parenting, in engleza): barbati care prefera femeii ce dedica mult timp si energie contactului strins emotional si pedagogic cu copii lor; si femeii care prefera barbati ce apreciaza, protejeaza si sustin aceasta noua formula parinteasca.

Rezumind, deci, drumul filosofic si interdisciplinar al ultimilor 15 ani urmareste firul evolutiei si ontogenezei psihologiei naive ca platforma a comunicarii si interactiei sociale, ca arhitect principal al cunoasterii de sine, introspectiei si gindirii reflexive, si, posibil, ca premisa a intelectului uman. Explorarea continua.